

РЕЙМСКО ЕВАНГЕЛИЕ

ИВАН БОГДАНОВ

Кирилско-глаголският паметник на славянската писменост от XII—XIV век, наречен *Реймско евангелие* поради дълголетното си пребиваване в катедралната черква на град Реймс (Франция), привлича вниманието на българските слависти, защото е свързано тясно с разпространяването на Кирило-Методиевото дело на запад. И досега на него, освен няколко кратки съобщения и статии¹, не е посветено нито едно обстойно изследване на български език.

Предизвикало поради неясния си произход оживени спорове между най-видните слависти на XIX век, Реймското евангелие продължава да буди жив интерес в учения свят както поради палеографските си особености и художествената си украса, така също и поради историческата си съдба. Състои се от два дяла: *кирилски* и *глаголски*, подвързани в общ кодекс, и съдържа четиридесет и седем пергаментови листа in quarto — кирилският шестнадесет листа, а глаголският тридесет и един, изписани двустранно, кирилският със семиунциал от типа на Светославовия изборник от 1073 година и на Новгородското изборно евангелие от XI век, а глаголският — с ъглеста глаголица, хърватски тип от втората половина на XIV век.

Кирилският дял съдържа двадесет и два откъса празнични евангелски четива по обряда на Източната православна църква, между октомври и март на църковната година, и представлява част от Изборно евангелие (апракос), Запазени са от него само 19 и 20 тетрадки от ръкописа. Съдбата на останалата част не е известна. От своя страна глаголският дял съдържа старозаветни и новозаветни откъси, от тях петдесет са евангелски текстове, а останалите старозаветни, използвани като четива на празниците по календара на Западната католишка църква².

Освен по графика двата дяла на Реймското евангелие се различават по пергамент и по украса. Докато пергаментът на първия от тях — кирилския — е по-грубо обработен и е с по-тъмен цвят, което потвърждава по-голямата му старинност, пергаментът на втория — глаголския — е по-грижливо обработен и с по-светъл цвят. В сравнение с украсата на втория дял, украсата на първия е по-скромна. Характерни за нея са малкото на брой заставки от геометрично-плетеничен тип и начални букви от геометрично-растителен тип по подобие на буквите в „Супрасълски сборник“³, кирилски паметник от XI век, създаден в Източна България³. Украсата на глаголския дял е от западен тип, отличава се с многоцветна орнаментация и с миниатюри на католишки свещенослужители и на библейски персонажи.

Двата дяла на Реймското евангелие се различават не само по графика, но и по език, макар по основна същина езикът и на двата да е старобългарски, но докато езикът на кирилския дял е по-близо до него и е претърпял промени под руско влияние, езикът на глаголския изпитва значително влияние, освен на

¹ Вж. Цонев, Б. История на българския език. Т. I. С., 1940; Богданов, Ив. Тринадесет века българска литература. Синхронен репертоар. Т. I. С., 1983; Богданов, Ив. Свещеният текст. — Дарители, 1986, кн. 1.

² Библейските текстове (старо- и новоизвестни) в Реймското евангелие са описани в приложения Index към „Notice sur l'Évangélaire slavon de Reims, dit Texte du Sacre“ par Loïs Léger (Paris, 1899).

³ Сравни № 26 в „Славянский и восточный орнамент по рукописям древнего и нового времени“ част II (СПб. 1887) от В. В. Стасов.

хърватски и на чешки език, през относително по-късна епоха. С други думи, докато езикът на кирилския дял е старобългарски руска редакция, езикът на глаголския е старобългарски чехо-морavsка редакция⁴.

С какви особености се отличава графиката на кирилския дял на Реймското евангелие? Използват се и двете носовки: ѿ в средисловието със значение на у и ѿ на л; употребява се само ѿ в средисловието със значение на е, а в краесловието без звукова стойност; ѿ със значение на и, но от употребата на ѿ вм. ѿ според Е. Ф. Карски⁵ заключение срещу старобългарския произход на ръкописа не може да се извади, понеже както в Остромировото евангелие от 1056 година, така и от Светославовия сборник от 1073 година се употребява предимно ѿ, а не ѿ. Така нареченото слято писане (рус *сплошное письмо*, лат. *scriptio continua*) е доказателство за старинността на кирилския дял.

Образец от текста на кирилския дял:

Въ[оно время] призъва Н[с]ѡ[у]съ ѡченники своа и дасть имъ власть на д[ѡ]р[ѡ]хъ не чисъхъ да изгонятъ ѿ и цванти въсакъ недугъ и въса болѣзнь. Сна послаа Н[с]ѡ[у] съзакъпѣда имъ гл[аго]л[а]: въ поуть азъкъ нѣдѣте, и е градъ самаранскъ нѣнѣдѣте. Нѣдѣте же паче къ овцѣмъ погыбшымъ дому из[ран]а[с]е[ва]...

Евангелие от Матей. X, 1—8. Стихове 2, 3 и 4 са изпуснати от преписвача. Титли развързани.

От своя страна графиката на глаголския дял на Реймското евангелие се отличава със следните особености. Понеже в хърватската згледста глаголица липсват знаци за изразяване на ѿ, ѿ (ѿ), ѿ, ѿ, ѿ и ѿ — те са помдени съответно с ѿ, и, у, я, кс и пс. Глаголският дял е разчетен за пръв път от полския палеограф Леон Ястрембски (Jastrębski, 1805—1845). През 1839 година Вацлав Ханка, седем години по-късно, предава глаголския текст с кирилица в своя труд (Сасаво-Емауское святое Благовоѣствованіе“ (Прага, 1846).

Образец от текста на глаголския дял посредством кирилска графика:

В оно в[р]ѣ[м]ѣ, гдѣ приближи се Н[с]ѡ[у] съ Е[р]ѡ[у]с[а]л[им]у и приде е' Випагню к горе Елоницѣ, тѣгда посла с [д]еама ѡчен[н]ика своа гл[аго]л[а]е имъ: нѣдѣте е'в[р]ѣ[и]съ еже естъ протнеку е'ма. Н ѡбне обрѣцѣта осанцу приевзану и ждѣбѣцъ с нею. Н обрѣцѣта приевдѣта мнѣ. Н аще речѣте вама ктѣ, что, рѣцѣта вѣо г[р]осп[од]ѣ трѣбуеъ ею. Н ѡбне пустит'ѣ. Се же все в[н]к[р]ѣтъ да свѣдѣ' се реченіе про[р]ок[с]м[ы] гл[аго]л[а]шнмъ: рѣцѣте дѣщери снонокъ се ц[ар]ѣ теон придѣте т[р]ѣ[в]ѣ кротакъ, седе на осанци и ждѣвци...

Евангелие от Матей, гл. 21, стихове 1—5. Титли развързани.

Ако двата дяла на Реймското евангелие — кирилският и глаголският — привличат вниманието на филолозите предимно с езиковите и палеографските си особености, историците посвещават усилията си на търкуването на постскриптума към паметника, написан посредством хърватска глаголица на старочешки език.

Въстановка на текста посредством кирилска графика:

Лѣтъ господнихъ С. t. p. d. [1395]. Тато ер[д]и[г]елне ѿ ер[н]сто[л]не есто су писани словенскими ѡз[н]и[к]емъ ти нмайн списевани вѣти на ходи кднжѣ опат под корунн мшн служи. А друга страна тнефито кнжѣкъ ннжѣ е подѣе рускего з[а]кона, послаа нсть с[р]ѣ[т]и Прокѡпъ опать сву руку, а то писмо руске дадь невожити Карель четвѣти, ц[ар]ѣ рзнимски к ослевени томучо кд[а]ш. теру, а кте цти сеагему Ерониму и сеагему Прокѡпу. Господине, рачѣ му дади покой вечни. Амннѣ.

Преведен на съвременен български език, постскриптумът гласи: „Години господни МСССХСV [1395]. Тези евангелия и послания са написани на славянски език: те трябва да се пеят на празниците, когато председателът с митра на глава служи. Но другата част на тази книга, която е съобразена с руския закон, написа абат св. Прокоп с ръката си. И този руски ръкопис даде починалият Крал IV, император на римляните⁷, на този манастир и в почит на св. Иероним и на св. Прокоп. Господи, дари го по достойнство с вечен покой. Амин.“

⁴ Вж. Тотоманова, Анна-Мария. Редакции на старобългарския език. — Изследвания по Кирило-Методиевистика. С., 1985.

⁵ Вж. Е. Ф. Карски и й. Славянская кирилловская палеография. Ленинград, 1928, с. 203.

⁶ Титли развързани.

⁷ Император на римляните — император на Свещената римска империя на германските крале — средновековна държава, основата през 962 г. от германския крал Отон I.

Владетелят, за който е дума в постскрипума към Реймското евангелие, е Карл (Карел) IV, чешки крал между 1346 и 1378 година, манастирът е Емауският край Прага, основан от Карл IV през 1347 година, след като на 9. V. 1346 получава була от папа Климент IV, с която му се разрешава да основе в Бохемия манастир, посветен на светците Кирил, Методий, Войтех и Прокоп, лето църковните служби могат да бъдат извършвани на благородния славянски език (*nobile lingue slavonica*).

Постскрипумът се отнася изключително до първия дял на Реймското евангелие — кирилският — понеже, когато ръкописът е комплектуван през 1395 година, Карл IV вече не е жив. Кирилският дял е подарен от него на Емауския манастир не дълго след основаването му, след като глаголската писменост е вече внедрена там, но въпреки че в Сазавския манастир, основан от Прокоп Пражки през 1032 година, е внедрена не глаголска, а кирилска писменост⁸, недопустимо е кирилският дял да е писан от неговия игумен, както се твърди в постскрипума на следните основания:

а) Прокоп Пражки умира през 1053 година, когато руската редакция на старобългарския език не е пунала корен на руска почва — най-старият паметник на старобългарския език руска редакция, така нареченото Остромирово евангелие, е от 1056—1057 година, а както езикът, така и графиката на кирилския дял на Реймското евангелие свидетелствуват за препис руска редакция, запазил според А. И. Соболенски⁹ много особености на южно-славянски (старобългарски) оригинал, а освен това изпъстрен с разнообразни грешки, допуснати от преписвача, недостатъчно запознат с особеностите на старобългарския език, следователно кирилският дял на паметника е съставен значително по-късно — вероятно през първата половина на XII век.

б) Ако Прокоп Пражки би съставил Изборното евангелие, част от което е включена в комплектуваното към края на XIV век Реймско евангелие, той би използвал наличните в Сазавския манастир текстове от Изборно евангелие на старобългарски език чешко-моравска редакция, защото учениците и последователите на славянските първоапостоли Кирил и Методий са си служили не само с глаголица, но и с кирилица. Възгледът, че славянските първоапостоли поставят начало както на кирилската писмена традиция през 855 година сред българските славяни, така и на глаголска сред западните през 863 година, печели все повече привърженици¹⁰, за да бъде разграничена с течение на времето *Slavia orthodoxa* от *Slavia Romana*, по-голямата част от която изоставя глаголската традиция и възприема латинската.

в) Изразите „руски закон“ и „руски ръкопис“ в постскрипума към паметника не следва да се възприема буквално, като *народността отлика*, а като *вероятно поведно разграничение*. Очевидно съставителят на постскрипума посредством тях иска да изрази вероизповедните различия, залегнали в двата дяла, понеже библейските текстове в първия дял са предназначени за богослужбени цели по реда, установен от Източно православната църква, а във втория — от Западната католишка. И че това е така, вижда се от глава XXIII на хрониката от XIV век на чешкия летописец Далимил, лето се разказва за покръстването на княз Борживой от велеградския архиепископ Методий, лето се пояснява, че той е руснак („*ten archibiskup rusin biše*“)¹¹. И според П. С. Билярски кирилската писменост през XIV и XV век е известна на запад под името „руска“¹².

С упоменаването и на двамата чешки светци в постскрипума: Прокоп Сазавски (ок. 980—1053) и привърженика на Ян Хус Иероним Пражки (1371—1416) се цели за бъде предадена на свещена санкция на комплектувания към края на XIV век ръкопис. За това допринася и разкошната му подвързия, обогатена със златни филигранни орнаменти и скъпоценни камъни.

Щом като кирилският дял на паметника не е създаден от Прокоп Пражки през първата половина на XI век в Сазавския манастир, а едва през втората половина на XIV век е подарен на Емауския мана-

⁸ Срв. К. Хоралек. Съдбата на Кирилметодиевската традиция в Чехия и въпросът за чешката кирилица — Училищен преглед, 1939, кн. 2.

⁹ А. И. Соболенски и Й. Кирилдовска часть Реймского евангелия. — Русский филологический вестник, том XVIII. Варшава, 1887.

¹⁰ Срв. Minns, E. H. Saint Cyril really knew Hebrew. — Travaux publiés par l'Institut d'études slaves. P. Paris, 1925; Дурново, Н. Н. Мысли и предложения о происхождении старослав. языка и слав. алфавитов — Византиноведение, I. 1929; Истрин, В. А. 1100 лет славянской азбуки. М., 1963; Мечев, В. Жребий на българите. Делото на Константин-Кирил Философ. С., 1981. Това становище отстоява и авторът на тези редове в своя труд „Кирил и Методий“. С., 1987.

¹¹ Вж. текст в том II на „Кирил и Методий“, редица помагала, съставени от А. Теодоров-Балан. С., 1934.

¹² Срв. П. С. Билярски. Судьбы церковного языка. Историко-филологический исследования. Спб., 1848, с. 101.

стир от Карл IV, възниква въпрос по какъв начин той го придобива. Запазено е предание, че той го намира в Угрия, вероятно в някой отдалечен манастир, дето още се тачи кирилската традиция. Съставеният в началото на XII век препис от кирилско Изборно евангелие вече е претърпял съществени езикови промени в сравнение с първоначалната кирилска редакция и вероятно доста е странствувал, понеже Карл IV попада само на част от него — липсва както началото, така и края — неделните евангелски четива от началото на септември до средата на октомври и от края на март до края на август.

Комплектувано в Емауския манастир от два ръкописа — единият кирилски, а другият глаголки — и наричано от началото *Емауско*¹³, а от втората половина на XVI век насетне *Реймско*, този ценен книжовен и художествен паметник, свързан тясно с Кирило-Методиевата традиция, с течение на времето добива все по-голямо значение. Културно-историческата му съдба е необикновена. През 1419 година, като крепост на католицизма, Емауският манастир е разрушен от хуситите. Наред с други ценности е задигнато и Емауското евангелие.

След като хуситите са обявени от Флорентинския църковен събор (1439—1442) за еретици и разколници, така наречените утраквисти, обединени в умереното крило на хуситското движение, прибегват до помощта на константинополският патриарх, за да узаконят верката си статут. С грамота от 18. I. 1451 година те молят да бъдат прибрани под купола на Източната православна църква. За да направят молбата си по-убедителна¹⁴, те прилагат към грамотата Емауското евангелие. На молбата им погледват благосклонно последният византийски император Константин XII Палеолог (1449—1453) и патриарх Григорий III Маме (1443—1459), но разразилата се през 1453 година буря над Константинопол, когато османският експанзионизъм слага кръст на Източната империя, осуетява тази надежда.

Спасено като по чудо при разразилите се в завладения Константинопол пожари, разрушения и грабежи, скъпоценният ръкопис през XVI век попада в ръцете на гръцкия колекционер Константин Палеокапа. При посещението си в Константинопол през 1554 година кардиналт на Лорен и архиепископ на град Реймс Шарл дьо Гиз¹⁵ (de Guise, 1525—1574) го купува от колекционера и го подарява на катедралната черква „Св. Богородица“ в град Реймс, Франция (фр. Reims, нем. Rheims, чеш. Remes).

Като се позовава на традицията, установена на 17. VII. 1429 година, когато френският крал Шарл VII (1422—1461) тържествено е коронясан в присъствието на френската национална героиня Жана д'Арк (1412—1431) в Реймската катедрала¹⁶, кардинал Шарл дьо Лорен използва донесения от Константинопол старинен ръкопис с неразбираемо източно писмо за укрепването на установената традиция и за проникването ѝ от още по-голям блясък. По негово внушение старинният пергаментов ръкопис с тайнствени слова, преименуван от *Емауско* в *Реймско* евангелие и наречен *Texte du Sacre*¹⁷, започва да играе важна роля в церемонията при коронясването на френските крале, като упражнява магическо въздействие върху въображението както на властници, така и на поданици. Коронацията получава законна сила, едва след като наследникът на френския престол се закълне в него да зачита правата на светските и духовните князе и да бъде справедлив към народа.

Пръв от френските крале през 1559 година полага клетва пред Реймското евангелие Франсоа II, последван през 1561 от Шарл IX, през 1575 от Анри III, през 1589 от Анри IV, през 1610 от Луи XIII, през 1654 от Луи XIV, през 1722 от Луи XV и през 1775 от Луи XVI. По време на Великата френска революция скъпоценният ръкопис изчезва. До появата му отново на бял свят през 1836 година културната общественост е уверена в унищожаването му от фанатици, след като скъпоценната му украса е разграбена, но макар лишен от външната си украса, ръкописът оцелява, понеже грижливо е закътан в полземята на Реймската катедрала.

Понеже в продължение близо на половин век между 1789 и 1836 година сакременталният ръкопис е скрит от взора на културната общественост, не взема участие в коронацията на Наполеон I, провъзгласен за френски император през 1804 година в Нотр Дам дьо Пари, на Луи XVIII и на Шарл X, провъз-

¹³ Няма основание евангелието да бъде наричано освен *Реймско* и *Сазаво-Емауско*, понеже първата му част не е създадена в Сазавския манастир.

¹⁴ F. r. P a l a s k y. Dejiny naroda ceskeho. . . , t. IV. Praha, 1874.

¹⁵ Наричан от някои автори и Карл Лотарингски по немски маниер.

¹⁶ *Реймска катедрала* — бележит паметник на готическата архитектура и скулптура, започнат през XII и завършен през първата половина на XIV век: Библ.: V r é h i e r, L. La cathédrale de Reims. Paris, 1920; F e r r o n, P. Reims, ville des Sacres à travers les âges. Reims, 1957; R e i h a r d t, H. La cathédrale de Reims, 1963; Н е д о ш в и и, Г. А. Реймский собор. М., 1945.

¹⁷ *Texte du Sacre* — текст, предназначен за посвещение или за тържествена клетва.

гласени за френски крале в град Шартр, първият през 1814, а вторият през 1825 година. След появата му отново през 1836 година Реймското евангелие престава да взема участие в посещаването на последните френски крале: Луи Филип и Наполеон III. От 1837 година то се съхранява не в катедралата, а в градската библиотека на Реймс под № 91¹⁸.

При посещението си в град Реймс през 1717 година руският цар Петър Велики (1672—1725) пожелава да го види и без особено усилие разчита текста на неговия кирилски дял¹⁹. По този начин част от неговата тайнственост е разбулена. През 1782 година руската императрица Екатерина II (1729—1796) помолва френския крал Луи XVI да ѝ изпрати копие от скъпоценния ръкопис. Съставеното по нейна поръка копие е публикувано през 1839 година в руския вестник „Сын отечества“ (Петербург, 1812—1844, 1847—1852). По този начин паметникът става известен на руската културна общественост и с нейно посредство в славянските страни.

Макар някои слависти, като например башата на славистиката Йосиф Добровски²⁰, да се занимават с историята на старинния ръкопис още преди повторната му поява през 1836 година, интересът към него достига връхната си точка през четиридесетте и петдесетте години на миналия век, когато в продължение на девет години се появяват едно след друго три издания на неговия текст, от които две факсимилирани:

I. *Evangelia Slavice quibus olim in Regum Francorum oleo sacre inungendorum solemnibus uti solebat ecclesia Remensis vulgo Texte du Sacre ad exemplaris similitudinem descripsit et edidit Silvestre*. Paris, 1843. Fol. 32, 62. Увод на латински език от Бартоломей Копитар.

II. Сазово-Емауское святое Благовествование ныне же Реймское, на неже преже присягаша при венчалном миропомазании цари французей с прибавлением с боку того же чтения латинскими буквами и сличением Остромирова евангелия и Острожских чтения. Трудом и иждивением Вацлава Ганки. В Чешьской Праге, 1846. Стр. 199.

Изданието е придружено със сравнителен текст латински и славянски и снабдено с обширен увод. III. *Evangélaire slave dit Texte du Sacre de la bibliothèque de Reims. Traduction latine par Feu Kopitar. Publiée aux frais les soins de L. Paris et Silvestre*. Paris, 1852. Fol. 62, 62.

Ново фототипно издание се появява четиридесет и шест години по-късно. В сравнение с първите две фототипни, то стои най-високо.

IV. *L'Evangélaire slaven cyrilique-glagolitique dit Texte du Sacre. Edition fac-similé en héliogravure. Publiée sous les auspices de l'Académie nationale de Reims par M. Lous Léger*. Paris, 1899^{20a}.

В разгорелия се научен спор, започнал през четиридесетте години на миналия век и продължил почти до наше време, вземат участие редица видни слависти, сред които се открояват; Бартоломей Копитар, Вацлав Ханка, Леон Ястрембицки, П. С. Билярски, П. Й. Шафарик, И. И. Срезневски, И. О. Паплонски, С. М. Строев, А. А. Куник, А. И. Соболевски, Йосеф Лос, Луи Леже, Франтишек Палацки, Вацлав Вондрак, Е. Ф. Карски и други.

Предмет на спора е предимно кирилският дял на паметника. Направеният задълбочен палеографски и езиковедски анализ от И. О. Паплонски²¹, П. С. Билярски²², по-късно и от Г. Д. Филимонов²³ и Й. Лос²⁴ доказва несъстоятелността на поддържаното някога становище относно неговия произход, като част от Изборно евангелие (апракос), донесено във Франция от княгиня Ана Ярославна през 1044 година, когато тя се омъжва за френския крал Анри I (Henri, 1031—1061) и става френска кралица²⁵, понеже

¹⁸ Logiquet, H. *Manuscrits de la Bibliothèque de Reims*. Paris, 1898.

¹⁹ Jadet, H. *Passage de Pierre le Grand à Reims le 22 juin 1717. Extrait de l'Almanach-Annuaire de la Marne, de l'Aisne et des Ardennes pour 1891*. Reims, 1890.

²⁰ J. Dobrovsky. *Slavin. Beiträge zur Kenntniss der Slavischen Literatur*. Prague, 1808.

^{20a} В. А. Францев. К истории издания Реймского евангелия — Журнал М-ва народного просвещения. Т. 330. Спб., 1900.

²¹ Паплонский, И. О. О Реймском евангелии — ЖМНП, части 57 и 58, март и апрел 1848.

²² Билярский, П. С. Историко-критическая оценка изысканий о Реймской евангелии — „О кирилловской части Реймского евангелия“. Спб., 1848.

²³ Филимонов, Г. Д. Славянские знаменитости в пределах Франции. Реймское евангелие — Вестник общества древне-русского искусства при Московском публ. музее. М., 1874.

²⁴ Lóš, J. *Berichtigungen zum Reimster Evangelium* — Archiv für slavische Philologie, Bd. IX. Berlin, 1886.

²⁵ Сведения за поддържниците на тази хипотеза вж. в труда на П. С. Билярски, цитиран в т. 22 по-горе.

независимо от многото грешки, допуснати при литографското издание на Реймското евангелие през 1843 година, кирилският дял свидетелствува за руски препис от старобългарски оригинал, направен вероятно в началото на XII век.

От своя страна видните руски слависти А. Х. Востоков (1781—1864)²⁶ и А. И. Соболевски (1856—1929)²⁷ застъпват становището за старобългарския произход на кирилския дял въз основа на по-голямата му старинност в сравнение с глаголския. Тяхната аргументация се свежда към следното:

а) Кирилският дял е поставен в комплекта преди глаголския. По този начин неговият съставител в Емауския манастир му е дал предимство по време;

б) Кирилският дял е украсен с инициали и плетеници, близки по стил до илюстративния материал в българските книжовни паметници от края на старобългарската и началото на среднобългарската епоха:

в) Графиката в кирилския дял на Реймското евангелие се приближава по начертание до стила на внедрения в кирилските ръкописи от старобългарски произход от края на XI век насетне полуустав (семиунишал).

Според П. С. Билярски²⁸ кирилският дял на Реймското евангелие е препис руска редакция на среднобългарски оригинал от началото на XIV век, съставен от книжовник не русин (вероятно от влахомолдавски произход), което обяснява допуснатите в него многобройни грешки. Според Е. Ф. Карски²⁹ кирилският дял е съставен в Русия през XI век въз основа на старобългарски оригинал. Допуснатите в него многобройни грешки показват, че паметникът е препис от препис. При все това загадката продължава да съществува. За да допринесе за разбулването ѝ, Л. П. Жуковская³⁰ извърши реставрация на текста въз основа на своя опит при проучване на най-старите славянски преписи на Изборното евангелие³¹. Въпреки това малко вероятно е от текста на кирилския дял на Реймското евангелие да бъдат извлечени нови аргументи, с чиято помощ по безспорен начин да бъде установено с точност както времепоявата му, така и неговият произход.

Между посланиците на българската култура, пръснати по широкия свят поради трагични обстоятелства в живота на българския народ в далечното минало — наред със Симеоновите сборници от първата половина на X век, трите глаголки евангелия от втората половина на същия век; Зографско, Асеманиево и Маринско, Охридският или Болонският псалтир от 1230 година, Манасиевата хроника от 1345, Лондонското евангелие от 1356, Бдинският сборник и Търновският псалтир от 1360 година — споменавам само по-значителните от тях — не по-малко бележат по блясък и интересна културно-историческа съдба е и Реймското евангелие, наречено не без основание „свещен текст“ — *Texte du Sacre*.

И този бележит литературно-художествен паметник, тясно свързан с българската култура, е наречен „свещен“ не само поради важната си роля в живота на една от най-просветните страни в Западна Европа — Франция — понеже дава видим израз на законното основание на нейните владетели в продължение на повече от два века, но и понеже респектира както с внушителния си външен вид, така и с тайнственото си съдържание, намерило израз в неразбираемите от западните хора писмена — кирилски и глаголки.

Макар за разлика от другите посланици на българската култура по широкия свят, Реймското евангелие да не е създадено нито на българска земя, нито от книгописци и илюстратори българи, то е органично свързано с българската култура както с кирилската, така и с глаголската литературна традиция и е убедително свидетелство за тяхното широко разпространение освен на изток, но и на запад, а също така и за голямото му културно-историческо значение. И не случайно и двете старобългарски литературни традиции намират израз в него, за да напомнят вечно за техния общ корен и за техните основоположници — безсмъртните славяно-български първоапостоли Кирил и Методий.

Независимо от това дали кирилският дял на Реймското евангелие е писан, или не в Сезавския манастир лично от Прокоп Пражки, както се твърди в постскриптума към паметника, или под негов патро-

²⁶ Схващането си относно правилната датировка на кирилския дял А. Х. Востоков излага в добавка към с. 25 от труда на С. Строев „Описание памятников славяно-русской литературы, хранящихся в публичных библиотеках Германии и Франции...“ М., 1841.

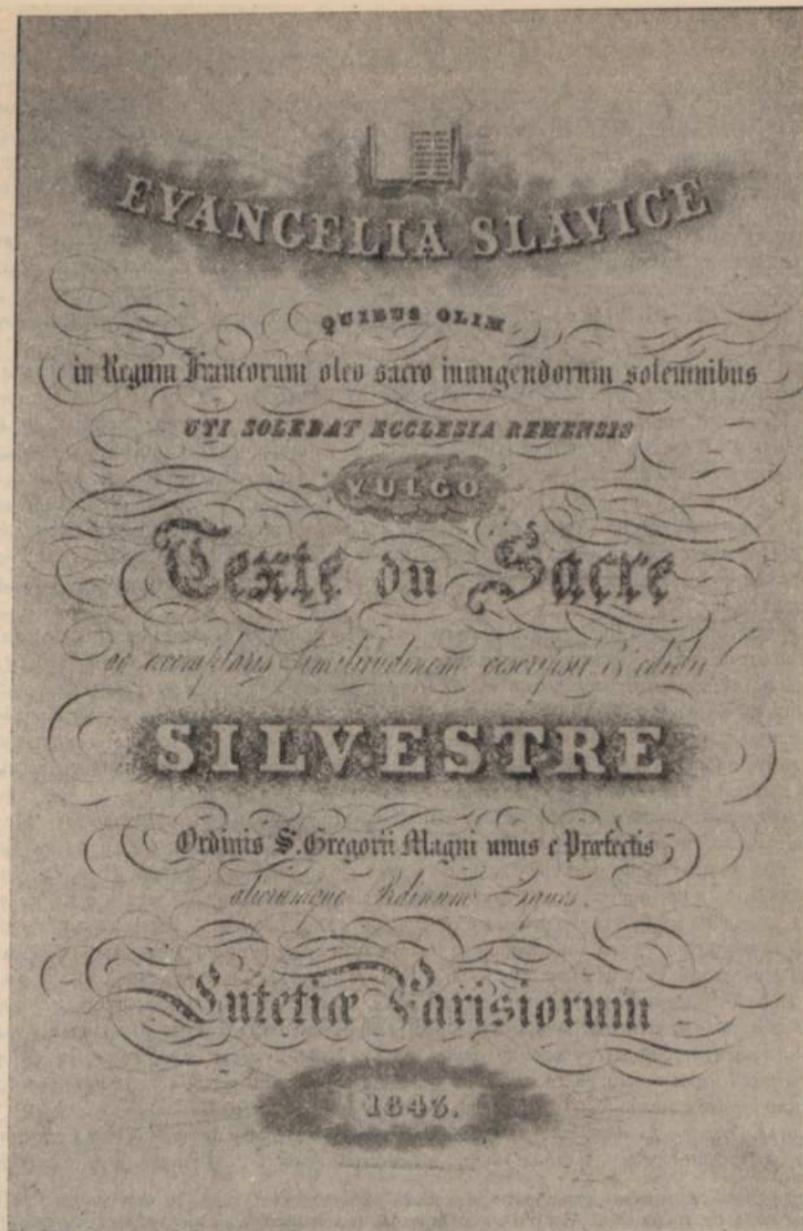
²⁷ Соболевский, А. И. Кирилловская часть Реймского евангелия — Русский филологический вестник, т. XVIII, с. 144—150. Варшава, 1887.

²⁸ Билярский, П. С. Анализ правописания Реймского евангелия. — Судьбы церковного языка. П. Спб., 1848, с. 203 и след.

²⁹ Карский, Е. Ф. Славянская кирилловская палеография. Ленинград, 1928, с. 82.

³⁰ Жуковская, Л. П. Реймское евангелие... М., 1978, с. 19—57.

³¹ Жуковская, Л. П. Текстология и язык древнейших славянских памятников. М., 1976 — гл. V. Полный апракос в текстологическом отношении.

Титулна страница на литографското издание на Реймското евангелие от 1843 година

наж от друг книжовник, присъствието му свидетелства за проявен на запад силен интерес към кирилската писменост, след като оцелелите Кирило-Методиеви ученици са изгонени от Великоморавия подир смъртта на архиепископ Методий през 885 година.

Сезавският манастир е важно огнище на славянската писменост на Запад през X и XI век. По смъртни

източните, но и на западните славяни. Важно указание за това дава упоменаването на Кирил и Методий в глаголички дял на паметника (лист 28) по календара на Западната църква—седми юли, когато се чествува и паметта на провъзгласения за светец папа Бегедикт XII (1334—1342).

Макар доста от научните проблеми, свързани с Кирило-Методиевото дело в цялата му широта да са вече изяснени, не малко други продължават да бъдат забудени с мрак. Задълбоченото проучване на Реймското евангелие от съвременен гледище с дружните усилия на палеографи, езиковеди и литературни историци, по дълбокото убеждение на автора на тези редове, навярно ще допринесе за изясняването на не малко от тях. Необходимо условие за това е новото критическо издание на паметника, придружено от обстойна студия.

БИБЛИОГРАФИЯ

Строев, Сергей. Описание памятников славяно-русской литературы, хранящихся в публичных библиотеках Германии и Франции. . . М., 1841.

С. 6—30: Евангелие, хранящееся в городской Рейнской библиотеке. . .

Jastrzembski, Lion. Notice sur le Ms. de la bibliothèque de Reims, connu sous le nom Texte du Sacre. Rome, 1845.

Биларский, П. С. О Кирилловской части Реймского евангелия. Спб., 1848.

— Судьбы церковного языка. Историко-филологическая исследования, т. II.

Loš, J. Berichtigungen zum Reimster Evangelium — Archiv für slavische Philologie, t. IX. Berlin, 1886.

Соболевский, А. И. Кирилловская часть Реймского евангелия — Русский филологический вестник, т. XVIII. Варшава, 1887.

Pasternek, Fr. Evangelium Sázavo-Emauské — Časopis Matice Moravské. Brno, 1891.

Léger, Louis. Notice sur l'Evangélaire slavon de Reims dit Texte du Sacre. Reims—Prague, 1899.

Vondrák, Václav (Vdk) Remeške evangelium — Ottáv Slovnik naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, t. XXI. V Praze, 1904.

Жуковская, Л. П. Реймское евангелие. История его изучения и текст. М., 1974.

Д-Р К. КРЪСТЕВ — РЕДАКТОР НА СТИХОВЕ

ИВАН СЕСТРИМСКИ

През лятото на 1888 година довчерашият студент в Лайпциг К. Кръстев се връща в България с диплома за завършено висше образование. Нещо повече — той вече е д-р К. Кръстев. Връща се и с много планове, идеи и мечти за литературно-критическа, преподавателска и обществена дейност. А наред с това и с твърда воля за борба с примитивните условия, които пречат на всеки опит за системен труд, за по-висш полет на духа. Една от първите му грижи, след като бива назначен за директор на педагогическото училище в Казанлък, е да създаде свой периодичен печатен орган, своя литературна трибуна. За тази цел той основава учителско дружество, което започва да издава „Литературно-научно списание на Казанлъшкото учителско дружество“ (1890). Младият двадесет и четиригодишен редактор поема в ръцете си цялата работа по издаването и редактирането на излезлите шест книжки. На следващата година той се заема да издава ново списание — „Критика“ (1891), което му дава възможност да развие на по-широка основа своите литературно-естетически идеи. Но и това краткотрайно издание е само опитно поле, един своеобразен литературно-критически плацдарм за по-голям скок. След него идва сп. „Мисъл“, оставило дълбоки следи в развитието на нашата художествена литература, критика, естетика и пр. (1892—1907), а след спирането му излизат два тома „Мисъл“ (1910) — един наистина представителен литературно-издателски епизод на списанието.

И така, в продължение на повече от двадесетина години д-р К. Кръстев се занимава ежедневно с редакторско-издателска дейност, за която можем да съдим именно по тези периодични издания. Въпреки че е бил подпомоган и от други редактори, в крайна сметка основната тежест е падала върху неговите